

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Гірничо-металургійний комплекс (ГМК) є однією з найважливіших галузей в Україні, що забезпечує достатній рівень зайнятості в її економіці. Зростання темпів виробництва у ГМК України позитивно позначається на зростанні активності у промисловій сфері, забезпечує позитивне сальдо платіжного балансу та відповідний рівень податкових надходжень і соціальних виплат. Проте більшість виробничих компаній ГМК України мають досить застаріле обладнання та несучасні технології, що потребують оновлення. Ковтком свіжого повітря для підприємств ГМК України став податковий експеримент, що відбувався на підприємствах комплексу приблизно із 1998 по 2000 рр., коли виробничі компанії отримали можливість за рахунок частини нарахованого податку на прибуток поповнювати основні засоби. Але такий експеримент був нетривалим, а його результати не отримали однозначної підтримки.

Внаслідок цього підприємства ГМК знову повинні шукати ресурси для поновлення основних засобів. Як одне з основних джерел фінансових ресурсів можна розглядати банківське кредитування. Кредитування банками промислового сектору та їх взаємодія з промисловими компаніями у світовому масштабі має багату історію. Вивчення різних концепцій участі банків у кредитуванні промисловості дає змогу критично підійти до ролі банків у розвитку виробництва. З одного боку, виробничі компанії прагнуть отримати максимально можливу кредитну підтримку, це підштовхується синергетичним ефектом від злиття банківського та промислового капіталів [1]. З іншого боку, прагнення до тісної співпраці на кредитному ринку з промисловими компаніями викликає у банкірів бажання контролювати промислові підприємства через корпоративні права, що на розвинутих ринках призводить до конфліктів інтересів між дрібними акціонерами та банками, або їх афельованими структурами [2]. Але в Україні в умовах нерозвиненості фондового ринку комерційні банки залишаються чи не єдиним реальним джерелом ресурсів. Тому процес сприяння кредитуванню банками саме ГМК може стати питанням подальшого більш інтенсивного економічного розвитку в країні та запорукою економічного зростання.

ГМК є однією з найбільших експортних галузей економіки України, яка вже кілька років дозволяє підтримувати позитивний платіжний баланс.

Звернемо увагу на позитивне сальдо платіжного балансу за 5 місяців 2003 р. Фактично позитивне сальдо балансу склало 455 млн. доларів США. Одночасно експорт з України склав 8,5 млрд. доларів, при цьому експорт недорогоцінних металів та виробів з них склав 37,9% від загальної суми експорту. Відразу зазначимо, що 31,19% експорту склали поставки чорних металів і тільки 3,9% - вироби з них. Хоча досліджуваний період є невеликим, але дані, що аналізуються, є показовими, оскільки абсолютну більшість валютних надходжень від експорту складають сировинні матеріали, що виробляються на підприємствах чорної металургії. Також імпорт недорогоцінних металів склав всього 405 млн. дол. США [5].

Тому можна зробити висновок, що експорт чорних металів з України мав сировинний характер. Це безумовно вказує на відсутність конкурентоспроможних виробництв з сировини, що виробляється металургійними підприємствами, та необхідність переозброєння металургійних комбінатів з подальшою їх переорієнтацією на випуск продукції на кінцевого споживача. Відповідна реструктуризація галузі потребує значних вкладень і одночасно обіцяє значно підвищити і без того високий рівень залежності економіки від металургійних виробництв. Так, за попередніми оцінками за 5 місяців 2003 р. співвідношення між експортом чорних металів з України до ВВП складало приблизно 16%. Перехід від експорту сировини до експорту готової продукції є однією з умов покращення конкурентоспроможності українських товарів та зменшення залежності сальдо платіжного балансу від коливань цін на сировинних ринках. Такі пріоритети збігаються з покращенням умов, що передують подальшому економічному зростанню національної економіки, а тому питання налагодження фінансування переозброєння підприємств металургійного комплексу є прерогативами національної економічної безпеки країни.

Металургійні комбінати, як правило, мають завершений цикл виробництва та орієнтовані на випуск металопрокату, що користується підвищеним попиту на світових ринках. На таких комбінатах і сконцентровано капіталомістке виробництво, що має бути вдосконалене, проте таке вдосконалення потребує фінансування. Одними з найбільших металургійних комбінатів країни є ВАТ „ММК ім. Ілліча”, ВАТ „Азовсталь” та ВАТ „Запоріжсталь”. Названі комбінати вже понад

три роки працюють у якості акціонерних товариств відкритого типу. Вони вже максимально пристосувались до ринкових умов господарювання, налагодили збут продукції. Більше того, наприклад, ВАТ „Запоріжсталь” за 1999-2000 рр. сплачувало дивіденди, що безперечно є доказом наявності у підприємства достатньої кількості фінансових ресурсів.

Проведений аналіз участі банків у фінансуванні діяльності цих трьох найбільш активних комбінатів вказує на поступове зменшення частки банківських кредитів у зобов'язаннях цих компаній. Наприклад, на ВАТ „Азовсталь” можна було спостерігати коливання активності підприємства по залученню кредитних ресурсів (табл.1) [4]. Підприємство двічі змінювало частку кредитів в пасивах, то зменшуючи заборгованість по кредиту до 23 млн. грн., то збільшуючи її до 66 млн.грн. протягом останнього року. Певний інтерес викликає і структура заборгованості за банківськими кредитами на ВАТ „Азовсталь”. Тільки до 1999 р. на балансі підприємства обліковувався довгостроковий кредит у розмірі до 10 млн. грн. після 31.12.1999 р. на ВАТ „Азовсталь” було зафіксовано використання тільки короткострокових банківських позик.

Таблиця 1. Основні показники діяльності ВАТ „Азовсталь” за 1998-2002 рр.

Показники	2002р.	2001р.	2000р.	1999р.	1998р.
Активи, грн.	3475115	3496444	3397382	2983089	2503755
Власний капітал, грн.	2707562	2652280	2664284	2106153	1956314
Кредити, грн.	66949	23958	23442	96467	40368
Частка кредитів в активах, %	1,93	0,69	0,69	3,23	1,61
Частка кредитів у власному капіталі, %	2,47	0,90	0,88	4,58	2,06

Відсутність довгострокових позик та зменшення частки банківського кредиту на ВАТ „Азовсталь” пояснювалась наявністю власних коштів, що були отримані через збільшення обсягів прибутків протягом останніх років. За 2002 р. ВАТ „Азовсталь” отримала чистий прибуток у розмірі 53,7 млн. грн., за 2001 р. - 346 млн. грн., за 2000 р. - 649 млн. грн. Відповідні суми вказують, що компанія з кожним роком зменшувала обсяги прибутків, але за три роки у сукупності сума отриманих прибутків була у кілька разів більшою за суму кредитів, наданих банками. Натомість відсутність довгострокового фінансування не дозволяла компанії піти на масштабну реструктуризацію виробничих потужностей. За рахунок отриманих прибутків підприємство вирішило ряд поточних проблем, зменшило кредиторську заборгованість та частково зменшило заборгованість за банківськими кредитами.

Ситуація на металургійному комбінаті ВАТ „ММК ім. Ілліча” була аналогічною. Так, частка кредитів у пасивах компанії знизилась із 4% у 1998 р. до 1,77% у 2000 р., а потім підросла до 3,36% у 2002 р., так і не вийшовши на рівень 1998 р (табл. 2) [4]. Але як за обсягами активів, так і за обсягами отриманих банківських кредитів ВАТ „ММК ім. Ілліча” майже у двічі перевищував ВАТ „Азовсталь”. Втім спільне між підприємствами було не тільки у схожій динаміці обсягів отриманих від банків кредитів, а і в тому, що спостерігалось збільшення попиту на банківські кредити при зменшенні прибутків.

Таблиця 2. Основні показники діяльності ВАТ „ММК ім. Ілліча” за 1998-2002 рр.

Показники	2002р.	2001р.	2000р.	1999р.	1998р.
Активи, грн.	4372502	4281965	4125714	3314523	3012651
Власний капітал, грн.	3538179	3238022	3218347	2477679	2171881
Кредити, грн.	146880	116567	72870	130406	120401
Частка кредитів в активах, %	3,36	2,72	1,77	3,93	4,00
Частка кредитів у власному капіталі, %	4,16	3,60	2,26	5,26	5,54

Так на ВАТ „ММК ім. Ілліча” було отримано 257 млн. грн. чистого прибутку, за 2002 р., за 2001 р. - 12 млн. грн., за 2000 р. - 482 млн. грн. Така стратегія обох металургійних комбінатів стосовно банківського кредитування викликана насамперед дорогими кредитними ресурсами та відносно короткими строками кредитування. Інший металургійний комбінат ВАТ „Запоріжсталь” знаходився у аналогічній ситуації і дотримувався схожих стратегій (табл.3) [4].

Проте ВАТ „Запоріжсталь” був максимально наближений до сировинних компаній, що постачали на комбінат залізорудну сировину. Акціонери комбінату входили до складу акціонерів Інгулецького гірничо-збагачувального комбінату і одночасно, за інформацією ДКЦПФР, володіли АКБ „Юнекс”.

Таблиця 3. Основні показники діяльності ВАТ „Запоріжсталь” за 1998-2002 рр.

Показники	2002р.	2001р.	2000р.	1999р.	1998р.
Активи, грн.	2856422	2700554	2558714	2576416	2129897
Власний капітал, грн.	2132122	2041022	1985224	1521932	1126964
Кредити, грн.	18564	22943	63344	467169	195138
Частка кредитів в активах, %	0,65	0,85	2,48	18,13	9,16
Частка кредитів у власному капіталі, %	0,87	1,12	3,19	30,70	17,32

Втім для комбінату найбільш вдалим був 2000 р. коли комбінат отримав більше 600 млн. грн. чистого прибутку. Навіть при доступності кредитних ресурсів у пов'язаному банку обсяги кредитів, які брав комбінат протягом року, значно не відрізнялись від того, що ми могли спостерігати на інших двох комбінатах. Однією з причин зменшення ролі банківських кредитів у структурі пасивів керівництво комбінату назвало високі відсоткові ставки по банківських кредитах та відсутність можливостей щодо отримання довгострокових позик.

Одним з варіантів надання оперативного фінансування національним підприємствам ГМК є звернення їх до міжнародних фінансово-кредитних організацій у пошуках дешевих довгострокових ресурсів. Значні можливості для фінансування проектів за кордоном має Японський Банк Міжнародного Співробітництва (ЯБМС). ЯБМС може видавати кілька видів позик, що можуть зацікавити українських резидентів. Проте слід відзначити, що Японія - це не єдина країна, де можна одержати пільгові позики. Наприклад, у США такими позиками займається Експортно-імпортний Банк США, у Великобританії - Export Credits Guarantee Department, у Німеччині - Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), у Франції - Compagnie Française d'assurance pour le Commerce Extérieur, у Канаді - Export Development Corporation. Спеціалізація всіх перерахованих агентств і банків - це експортне кредитування, спрямоване, насамперед, на підтримку національного товаровиробника і розширення сфер впливу країни-виробника у світі.

Аналіз світової практики говорить про те, що схеми експортного кредитування часто застосовуються при закупівлі дорогого устаткування, однак ЯБМС пішов значно далі, видаючи позики під будівництво цілісних майнових комплексів, що особливо може зацікавити підприємства ГМК

Безумовно, коли позика видається експортеріві в Японії, банк має всі можливості впливу на позичальника, однак як тільки відносини виходять за межі Японії, контролювати довгострокові кредити стає все складніше і складніше, тому ЯБМС часто вдається до допомоги фінансових інститутів у країні імпортера. Проте необхідно розуміти, що участь фінансового інституту в країні імпортера лише залучає в схему додаткового посередника, що призводить до подорожчання кредиту і погіршення привабливих умов кредитування, що пропонує ЯБМС. А умови справді привабливі і непорівнянні з тими, що пропонують українські банки (табл. 4) [3].

Таблиця 5. Основні параметри позик сприяння міжнародному співробітництву, які пропонуються ЯБМС

Категорія країн	Стандарт кредиту	Річний відсоток, %	Період виплати, рр.	Відстрочка виплат, рр.
Найменш розвинуті країни	Стандарт	1,00	30	10
Країни з низьким доходом	Стандарт	1,80	30	10
Країни з доходом нижче середнього	Стандарт	2,20	30	10
Країни з середнім доходом	Стандарт	2,20	25	7
Країни з доходом вищим за середній	Стандарт	3,00	25	7

В принципі, термін позики складає 25-30 років і дозволяє здійснювати досить довгострокові проекти, однак при відповідності спеціальним умовам термін позики може бути продовжений до 40 років. Щоб потрапити в категорію, яка задовольняє спеціальні умови,

необхідно виконати ряд вимог, головна з яких - соціальна значимість проекту (наприклад, створення додаткових робочих місць).

Кредити по експортних і імпорتنих операціях трохи відрізняються за умовами від кредитів програми сприяння міжнародному співробітництву. По експортних позиках ЯБМС доводить рівень участі в проекті до 50-70%. Сам експортний кредит видається тільки в ієнах терміном до 5 років по ставці 1,15% річних, терміном до 8 років – по ставці 1,46%, терміном більше 8 років - 1,86%. Інвестиційні кредити і кредити під імпорт у 2001 р. розділили на кредити в ієнах і кредити в іноземній валюті. По кредитах в ієнах стягується ставка в розмірі 1,60%, по кредитах в іноземній валюті - ставка LIBOR + 0,43%. Цікаво, що з 2001 р. можна було одержати інвестиційний кредит по преференційних умовах в іноземній валюті. Якщо позичальник хеджував свою відкриту в тій або іншій валюті позицію і надавав документи в банк, то ставка знижувалася до 0,125%.

На відміну від більшості схем фінансування, схема фінансування через японські банки розвитку або сприяння міжнародному співробітництву ще не стала популярною в Україні. У 1996 р. було видано кілька експортних позик, зокрема і великим підприємствам ГМК, однак після дефолту 1998 р. схеми кредитування стали недоступні через заборону Паризького клубу кредиторів. Тільки в 2003 р. така заборона була знята, а українські борги були визнані реструктуризованими.

За станом на 31 березня 2003 р. активи ЯБМС склали 171 млрд. дол. США, з них 161 млрд. дол. США було вкладено в кредити. Примітно, що в пасивах ЯБМС 92 млрд. дол. США склали довгострокові позики уряду і тільки 12 млрд. дол. США були залучені за рахунок випуску облігацій і ноугів. Відзначимо також високий рівень достатності капіталу: при активах у 171 млрд. дол. США капітал склав більше 60 млрд. дол. США. Тобто, банк готовий вийти на ринки з пропозиціями по запозиченню ресурсів. Звичайно, від такого кроку його застерігає порівняна дорожнеча ресурсів у Європі і США, однак потенціал для подальшого росту банків залишається незмінним.

Переглядаючи примітки до звітності ЯБМС, не можна не відзначити високу стабільність ресурсної бази банку в цілому (його ресурси по сумах розписані до 2017 р.). Цікавий також і той факт, що при чотирирічній стагнації банківського сектора в Японії банк одержав загальний дохід у розмірі 5,8 млрд. дол. США. Останні тенденції в роботі ЯБМС говорять про те, що в банку все більше і більше уваги звертають на колишні Союзні республіки [3].

Таким чином, гірничо-металургійний комплекс є однією з найважливіших галузей економіки, де виробляється приблизно п'ята частина національного ВВП та формується третина валютних надходжень країни. Важливість подальшого розвитку підприємств ГМК для економічного зростання країни є безперечним фактом. З іншого боку, національна банківська система не здатна забезпечити підприємства ГМК у достатній мірі довгостроковими кредитними ресурсами для реструктуризації виробничих потужностей та переорієнтації їх на готовий продукт з метою відходу від сировинного характеру експорту. Однією з можливостей для вирішення вказаної проблеми є пошук ресурсів за кордоном, наприклад, в Японії, де існують стандартизовані пропозиції з найнижчими ставками та найбільшими строками кредитування.

Література:

1. Мовсесян А.Г. Интеграция Банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России: М. Финансы и Статистика 1997 – с.17
2. Корпоративное управление в мировых экономиках: инсайдерский контроль и роль банков // под ред. Масахико Аоки и Хьюнг Ки Кима: СПб., Лениздат 1997 – с. 122
3. Шапран В.С. Парадоксы глобализации // Финансовый директор №4 2003 г. стр. 5-11
4. Річна звітність компаній ВАТ „Азовсталь”, ВАТ „ММК ім. Ілліча”, ВАТ „Запоріжсталь” перед ДКЦПФР за 1998-2002 рр.
5. Офіційний сайт Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua/>